

*І. П. Клімаў,
дацэнт кафедры беларускай філалогіі
і сусветнай літаратуры Беларускага
дзяржаўнага ўніверсітэта культуры
і мастацтваў, кандыдат філалагічных навук*

ДА ПЫТАННЯ ПРА СУАДНОСІНЫ ЕВАНГЕЛЬСКІХ ПЕРАКЛАДАЎ М. СМАТРЫЦКАГА І В. ЦЯПІНСКАГА

Першым перакладам Евангелля на старабеларускую мову стала праца пратэстанта Васіля Цяпінскага, якая была надрукавана каля 1574 г. недзе ў Паўночна-Заходняй Беларусі. Наступны пераклад Евангелля ажыццявіў пісьменнік і філолаг Мялет Смятрыцкі (гл. напр.: [1, с. 38–39]). Гэта вучыцельнае Евангелле (*Евгліе учителное, albo казаня на кождую неделю и свята урочистии*; Еўе, 1616), інакш вядомае як Евангелле патрыярха Каліста (памылкова лічыўся складальнікам гэтага твора). Яно ўтрымлівае толькі фрагменты Тэтраевангелля (прыкладна каля 20 %) у суправаджэнні казанняў (урачыстых прамой светара ў царкве падчас набажэнства). На тытульным лісце выдання ў духу пратэстанцкіх публікацый падкрэслівалася, што яно перакладзена *ново* з грэчаскай і царкоўнаславянскай моў: *з Кгрецкога и Словенского языка на Рускій переложены*. Першы даследчык гэтага перакладу Я. Карскі ўказаў, што Смятрыцкі пры перадачы евангельскіх фрагментаў грунтаваўся на польскім перакладзе езуіта Якуба Вуйка (Кракаў, 1593–99) [1, с. 38–39, 40]. Аднак нават фрагментарнае параўнанне абодвух перакладаў паказвае, што Смятрыцкі мог звяртацца да Вуйка хіба што спарадычна. А. Мартэль адзначыў, што пераклад быў выкананы паводле царкоўнаславянскага арыгінала [4, р. 117–118], – так лічыў яшчэ французскі візантыст Э. Лёгран у сваім бібліяграфічным апісанні [3, р. 135–136]. Д. Фрык прыйшоў да высновы, што крыніцай Смятрыцкаму пры перадачы евангельскіх фрагментаў паслужыў польскі пераклад Сымона Буднага (Нясвіж; Заслаўе, 1572; Лоск, 1574) [2, р. XII–XIII]. Пытанне пра выкарыстанне Смятрыцкім евангельскага перакладу Цяпінскага ў навуцы пакуль не ставілася, хаця лёгка дапусціць, што Смятрыцкі мог звяртацца і да працы свайго папярэдніка.

У дадзеным артыкуле для даследавання абраныя два невялікія фрагменты з адной перыкопы (Мк. 2:2-4, 2:9-10), якія дэманструюць як розныя падыходы Смятрыцкага да перадачы тэксту Святога Пісьма, так і выкарыстанне ім розных арыгіналаў. Першы

фрагмент утримліває шэраг складаных ці нетыповых для славянскіх моў сінтаксічных канструкцый, другі іх пазбаўлены. Вось для параўнання тэкст гэтых фрагментаў паводле чатырох перакладаў (надрадкавыя знакі ігнаруюцца): а) царкоўнаславянскага (паводле выдання Цяпінскага), б) перакладу Цяпінскага, в) перакладу Сматрыцкага, г) перакладу Буднага (выданне 1572 г.), пры гэтым адрозная паміж (б) і (в) лексіка падкрэслена адной рыскай, а тэксталагічна значымыя разыходжанні паміж імі – дзвюма:

2:2

а) *И абие собърашася мнози, якоже къ тому не вмещатся ни пѣри дверехъ.*

и гъльголаше имъ слово.

б) *И наты^х местъ собралісе многіе, ижъ тежъ болиши не (могли) змещатьсе нї подле дъвери. и мовиль имъ слово.*

в) *и зара³ зобрало ся ихъ такъ много, же ся южъ и пере⁰ дверми зместити не могли; и мови¹ до нихъ ре^ч.*

г) *У wnet się zebráli się mnodzy / tak iß się zmieścić nie mogli áni v drzwi / у mowił do nich słowo.*

2:3

а) *И пѣришоша к нему носяще раслаблена жилами, носима четьрьми.*

б) *И пришли к нему несучи з розлабленными жилами, носячого чотырми*

в) *А ото пришли до него несучи парализеⁿ зараженого, которого несли чотыри*

г) *У przyßli k niemu niofąc powietrzem rußonego / ktorego niesli czterzey.*

2:4

а) *И не могущемъ пѣближѣтися к нему народа радї. ω^mкрыша покров, идеже бе. и прокопавше, свесиша одѣръ, на немже раслабленными лежаше.*

б) *А не могучи пѣближѣтисе къ нему тижбы деле. зкрїлі кровлю, где был. и прокопавшї, свесїлі коровать, на которой розлабленными лежал.*

в) *А не могучи пѣближити ся до него для мнѡзства народа, розобра⁶ши дахъ*

где былъ: и стелю пробравши, звесили ложко, на котормъ ро³слабленными лежа¹

г) *A gdy się k niemu przyćifnąc nie mogli dla tłußczey oddárli dách tám gdzie był / á oddárßy / ná powroziech spuścili łoßko / ná ktorым powietrzem rußony leżał.*

2:9

а) *Что есть удобнее реци разъслабленому, ω^mпущаютъ ти ся греси:*

или рещі, встані и возми одъръ твои и ходи

б) *Што естъ лацнеи речи розслабленому, отпуцаю^м ти се грехи.*

або речи, встань и возмі коровать твою и ходи

в) *Што естъ лацнейшого; речи розслабленому отпуцают ся тебе грехи:*

або речи встань, и возми постелю свою и ходи

г) *Coś łatwiej rzecz powietrzem rużonemu? odpuszczone są tobie grzechy?*

Abo rzecz / wstań á weźmi łóżko twe y chodz.

2:10

а) *Но да увесте, яко власть иматъ сынъ человеческии,*

на земли отпуцати грехи

б) *Але бы ведалисьте, ижъ владность маеть снъ чловечии,*

на земли отпуцать грехи

в) *Але абысте оуведали ижъ владзу маеть снъ члвчїи*

на земли отпуцати грехи

г) *A iżebyście wiedzieli / że władzą ma fyn człowieczy*

odpuścić grzechy ná ziemi /

Назіранне над евангельскімі фрагментамі перакладу Сматырцага паказвае, што арыгіналам яму ў асноўным службыў царкоўнаславянскі тэкст, якому перакладчык у цэлым паслядоўнічаў у мове (сінтаксіс, часткова лексіка і граматыка) і тэксце (парадак слоў і сказаў). Аднак Сматырцкі нярэдка адхіляўся ад свайго арыгінала на карысць перакладу Буднага, а часткова, відаць, адважваўся на самастойны пераклад. Ён імкнуўся да больш кантэкстуальнага перакладу (па меншай меры, пры сутыкненні са складанымі сінтаксічнымі канструкцыямі), таму ўводзіў больш за Цяпінскага дадатковых слоў: мнозство народа, стелю пробравши.

Разам з тым трэба адзначыць і некаторую агульнасць перакладаў Цяпінскага і Сматырцага. Аднак яна абумоўлена залежнасцю перакладчыкаў ад аднолькавых царкоўнаславянскай і польскіх крыніц, а таксама выкарыстаннем некаторых аднолькавых прынцыпаў і прыёмаў перакладу. Сярод іх можна назваць:

– літаралізм, чым абумоўлена блізкасць парадку слоў, супадзенне формы і колькасці многіх займеннікаў і службовых слоў;

– «усходнеславізацыя» (рутэнізацыя): замена суадносных марфем (*из-* на *вы-*, *раз-* на *роз-*), рэфлексу *-щ-* на *-ч-* на месцы **tj*, формы кароткага прыметніка на поўную форму і г. д.

Абодвума перакладчыкамі з царкоўнаславянскага арыгінала запазычвалася асноўная частка лексікі (у тым ліку – службовыя словы) – пераважна агульнаславянская, а з польскіх крыніц толькі асобныя лексемы (*дахъ*, *владза*, *ложко*, *мовити*, *натыхместъ*,

парализъ, спосредку / зпосродку, тижба, южъ і інш.). Аднак выбар многіх лексем у двух перакладчыкаў часта розны: *владность* – *владза*, *ижъ* – *же*, *зкрити* – *розобрати*, *коровать* – *ложко і постеля*, *кровля* – *дахъ*, *натыхместъ* – *заразъ*, *слово* – *речь* і інш. Яшчэ больш выразныя граматычныя адрозненні паміж імі. Так, Сматрыцкі схільны часцей ужываць прыназоўнік *до* для выражэння кірункавых адносін, тады як Цяпінскі пакідае прыназоўнік *къ* ці прыналежнаснаую канструкцыю (*мовиль имъ*). Таксама Сматрыцкі ў мэтавым значэнні ўжывае прыназоўнік *для*, тады як Цяпінскі – прыназоўнік *деле*. У іншым выпадку перакладчыкі выкарыстоўваюць розныя прыназоўнікі: *подле двери* і *передъ двери*. Цяпінскі схільны пакідаць у прэдыкатыўнай функцыі дзеепрыметнікі (*носячого*), тады як Сматрыцкі – пазбягаць іх (*которого несли*). Адрозныя і граматычныя канвенцыі абодвух перакладчыкаў: *бы ведалисте* – *абысте уведали*, *лацней* – *лацнейшого*.

Фактычна падабенства паміж Цяпінскім і Сматрыцкім у перакладзе абумоўлена выкарыстаннем аднолькавых арыгіналаў і аднолькавымі спосабамі адаптацыі перанесенай адтуль лексікі. Але і ў Сматрыцкага выяўляюцца тыя ж перакладчыцкія прыёмы, што і ў Цяпінскага, напрыклад сінанімізацыя (*рекли при мовили*), рутэнізацыя, літаралізм. Тэксталагічна значымыя разыходжанні ў двух перакладчыкаў непаказальныя, паколькі могуць быць абумоўлены рознымі стратэгіямі перакладу і прыцягненнем дадатковых арыгіналаў. Можна зрабіць выснову, што падабенства ў евангельскіх перакладах паміж Цяпінскім і Сматрыцкім мае тыпалагічны характар, а не абумоўлена залежнасцю апошняга ад першага. Трэба канстатаваць, што Сматрыцкі ў цэлым не паслядоўнічаў перакладу Цяпінскага, свайго папярэдніка, хаця гэта не выключае спарадычнага звяртання да яго. Высветліць гэта змогуць далейшыя даследаванні.

1. Карский, Е. Ф. Белорусы. Т. 3 : Очерки словесности белорусского племени. Ч. 2 : Старая западнорусская письменность / Е. Ф. Карский. – Петроград, 1921.

2. Frick, D. A. Meletij Smotryc'kuj's Homiliary Gospel of 1616 / D. A. Frick // The Jevanhelijje učitelnoje of Meletij Smotryc'kuj. – Cambridge, Mass., 1987. – P. IX–XVI.

3. Legrand, E. Bibliographie hellénique ou description raisonnée des ouvrages publiés par des Grecs au dix-septième siècle / E. Legrand. – Paris, 1896. – Vol. 4.

4. *Martel, A.* La langue polonaise dans les pays ruthènes : Ukraine et Russia Blanche ; 1569–1667 / A. Martel. – Lille, 1938.

РЕПОЗИТОРІЙ БГУКИ